

УДК 398.82:781.7(477.63)

Анастасія Любимова (Дніпро)

ЗИМОВІ ПІСНІ ПРАВОБЕРЕЖЖЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки
Тел.: 0632360339, e-mail: natochka3110@mail.ru

Музичний фольклор Нижньої Наддніпрянщини та Степової України наразі не отримав належного польового та аналітичного дослідження. Від 2015 р. завдяки науково-пошуковій діяльності Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки, розпочався процес поступового заповнення цієї прогалини. Серед традиційних обрядових наспівів найкращу збереженість виявляють зимові пісні. У статті здійснена перша спроба огляду й узагальненої характеристики обрядовості й типологічної класифікації зимових наспівів правобережних районів Дніпропетровщини: Верхньодніпровського, Криничанського та Томаківського.

Більшість творів, що збереглися у пам'яті виконавців дотепер, становлять дитячі пісні – одноелементні три- й чотиридольні колядки та щедрівки, а також шестискладові наспіви до обряду водіння Меланки. Дорослий репертуар представлений творами строфічної будови на основі 4- та 5-ти-складового вірша з рефреном та без нього.

Ключові слова: український музичний фольклор, зимова обрядовість, колядка, щедрівка, Нижня Наддніпрянщина, Дніпропетровщина, наспів, ритмотип

Картосхему див. на стор. А12

Сьогодні Дніпропетровщина гостро відчуває прогалину у етномузикологічних дослідженнях регіону. На превеликий жаль, протягом століття традиційний спів Дніпропетровської області майже не фіксувався та не опрацьовувався. Як наслідок, відсутні й наукові публікації, присвячені дослідженням області.

Перші згадки про музичну культуру нашого краю відносяться ще до кінця XIX – початку XX століть. Першими, відомими нам ученими – істориками, етнографами та фольклористами були І. Манжура, М. Комаров, Я. Новицький, Д. Яворницький, Дніпрова Чайка, С. Чернявська, С. Тобілевич.

Фольклористична діяльність Івана Манжури розпочалася із Катеринославщини (історична назва Дніпропетровщини). Він здійснив чимало записів пісень, казок, легенд, жартів, що увійшли до видань В. Антоновича та М. Драгоманова.

Михайло Комаров, хоч і прожив майже все життя в Одесі, проте, народжений на Катеринославщині, «...він збирав ... фольклор на історичну тематику» і в рідному краї. [2, с. 8].

Продовжувачами справи М. Комарова стали Яків Новицький та Дмитро Яворницький. Своїми дослідженнями вони значно збагатили жанровий спектр історичних пісень. Я. Новицький один з перших на Катеринославщині представив і опублікував свою методику збирання фольклору, що стало поштовхом для діяльності місцевих фольклористів-аматорів. Протягом 40 років вчений вів систематичну збирацьку роботу на території Катеринославщини, результатом якої стали понад 10 фольклорних збірників та велика кількість фольклорних та етнографічних праць, надрукованих у місцевих періодичних виданнях.

Одним із визначних дослідників краю був історик, археолог, етнограф, фольклорист, письменник Дмитро Яворницький. Він у своїх працях відмічав велику любов козаків до музики і зробив опис основних музичних інструментів. На початку XX століття розвідником Катеринославського краю став В. Бабенко, який збирав археологічні матеріали, а також вивчав по-

бутові та духовні особливості етносів, що заселяли цю територію. Окрім того, Бабенко узагальнив уявлення про пісенний матеріал, місцеві обряди та вже тоді відзначав поступове згасання традиції. «Народные празднества, почти забыты, только существуют одни рассказы о них. <...> только лишь на рождественских святках дети и подростки ходят еще и теперь колядовать и хрестославить со звездой» [1, с. 123].

Наприкінці минулого століття силами кафедри фольклористики ДНУ розпочинаються польові та наукові дослідження філологічного спрямування. Результатом стало видання серії науково-популярних збірників фольклорно-етнографічних матеріалів «Калита», що містить етнографічну інформацію про звичаї, обряди, побут населення, а також тексти пісень з невеликою кількістю нотних зразків. Позаобрядовий фольклорний матеріал тут розподілений за жанрами. Календарно-обрядові жанри автори планують включити до наступних випусків.

У 2014 році, за ініціативою Дніпропетровської обласної ради розпочинається планомірне фіксування музичного фольклору області. Робоча група включила представників Дніпропетровського національного університету, Дніпропетровської консерваторії ім. М. Глінки (зараз академії) та представників обласної ради. Спочатку акцент у збирацькій роботі був зроблений на козацькі пісні. З 2015 року експедиціями Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки¹ починають фіксуватися усі збережені у побуті жанри. На сьогоднішній день дослідження проводились у 8-ми районах області – П'ятихатському, Верхньодніпровському, Царичанському, Криничанському, Томаківському, Павлоградському, Дніпровському та Магдалинівському. Проте лише у 14 селах Томаківського, Верхньодніпровського та Криничанського районів сеан-

¹ Учасниками експедицій є викладачі та співробітники академії: А. Любимова, Г. Пшенічкіна, С. Щитова, О. Гусіна, Л. Рожанський, С. Мельников, П. Єкімов та інші.

си запису охоплювали різні фольклорні жанри. За результатами перших експедицій була видана збірка «Козацькі пісні Дніпропетровщини»² [6]. У 2016 р. запроваджено серію науково-методичних збірок «Народні пісні сучасної Дніпропетровщини», в яких здійснюється спроба панорамного огляду сучасного стану музичної традиції регіону. Перший випуск – «Томаківський район» [9] – вже побачив світ у грудні цього ж року.

Наша стаття базується на матеріалах польових досліджень трьох районів правобережної частини Дніпропетровської області – Верхньодніпровського, Криничанського та Томаківського, розташованих вздовж берега Дніпра. Серед усіх зафіксованих зразків зимові традиційні пісні становлять приблизно п'яту частину.

На превеликий жаль, нині можна констатувати стрімке згасання тут зимової традиції. Сьогодні вона представлена хіба що в дитячому репертуарі та творчості аматорських ансамблів. Окремо слід згадати також побутування християнських колядок в репертуарі дорослих виконавців.

Традиційний обхід дворів розпочинали із звернення до господарів хати: «*З Рождеством Христовим! Пустіть порождестувать (або поколядувать чи поцедрувать)*». На що господарі відповідали: «*Заходьте, добрий вечір! Як було за що, то обов'язково за стіл саджали, пригощали. Були різні калинівки, наливки там, соложнянки...*». Діти і тоді і зараз ходять ввечері 6 січня. Заходячи до хати казали: «*Добрий вечір, будьте здорові! Прислали батько й мати, а я зроста та вам вечерю принесла!*» Цікавим нам здається зразок дитячої щедрівки, зафіксований у с. Ганнівка Верхньодніпровського району, з унікальним текстом:

*Щедрівочка малесенька
на припичку скакала,
з припичка та й в куточок,
дайте сальця хоч кусочок.*

У кожній домівці завжди чекали на щедрівників, обов'язково готували гостинці. В наших дослідженнях не трапилось жодного спогаду про випадок відмови колядникам: «*Завжди давали... Коли три горішки, коли яблучка. А то було і вареників насиплять... У нас завжди було що дати... Навіть у скрутні часи чекали на колядників*». Обряд водіння Меланки на досліджуваній території не зберігся, проте нам вдалося зафіксувати пісні, що його супроводжували. За спогадами місцевих мешканців 13 січня меланкували виключно дівчата: «*А уже зараз і жінки ходять, але колись ходили дівочки, Меланочки, вони малі повинні бути. Меланка це дівчинка*»³; зрідка Меланкою переводжали й хлопчика. Сценічної дії при цьому не відбувалось, та якщо господарі вгадували, що перед ними не справжня Меланка, то давали гостинців більше, а якщо не вгадували – то менше. Обряд посівання відбувався на Василя – 14 січня. В ньому брали участь

лише хлопці: «*Чотирнадцятого, з дванадцяти годин вже посівають. Сіяли, обично, пшеницю та, якщо не було пшениці – то пшоно, кукурудзу, що було...*». Після засівання підлогу не підметеною, за твердженням мешканців, «*довго не тримали... Не будеш же ти по хлібу ходити? То ж ... змітали, віддавали курям, щоб там курчата були*». До свята Водохреща спеціальних пісень не співали, принаймні, ніхто з опитаних їх не пригадав, проте традиційні обряди були: «*Ходили під кури – дітей носили під кури, щоб не плакали. Всім давали води – курям, коровам, коням... Батюшка ходив в нас по хатам і тоже кропить хати, і читає тоже, і дає хрест поцілувать і кропить... А ми, хазяї, даємо гроші, стоїмо...*».

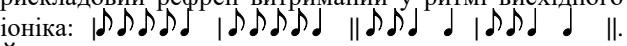
Найпоширенішу групу зимових обрядових наспівів, притаманних досліджуваній території, становить дитячий репертуар, зразки якого були зафіксовані в усіх досліджених селах. Всі респонденти констатували той факт, що за часів їх дитинства діяла заборона на «колядування», проте, минаючи усі заборони, традиція жила і процвітала.

Дитячі обрядові пісні представлені двома ритмічними типами, основаними на базі трискладового та чотирискладового вірша. (див. табл.) Всі записані зразки – одноелементні, мають вузькоамбітусні мелодії (нот. 8, 9). Частина продемонстрованих нам зразків виконавцями не співалися, а скандувалися. Сюжети у цих піснях традиційно містять прохання чи навіть вимогу до господарів винести гостинці.

У всіх трьох районах побутує один вид «меланкового наспіву» – ямбічний 6-складовик з повтором довільної кількості⁴. Яскравим прикладом може слугувати мелодія, зафіксована у с. Кисличувата Томаківського району (нот. 11).

Ритмічним варіантом 6-складовика є наспів, записаний у с. Вищитарасівка Томаківського району (нот. 10). Дивно, що на цей самий мотив співачка виконувала і весільну пісню *А в нашого свата*. Оскільки такий варіант зафіксований тільки один раз, це явище можна трактувати як виконавську помилку.

Дорослий зимовий репертуар складають інші типи наспівів строфічної будови, що складені з рядків за участю чотири- або п'ятискладових силабічних груп. Тип 443² зафіксований лише в одному районі – Томаківському (сс. Вищитарасівка та Виводове). Типовий приклад – християнська колядка *Ой на Ордані тиха вода стояла* (нот. 5) з широко розспіваною мелодією мажорного нахилу та опорою на тонічний та терцієвий тон.

Усі інші зафіксовані зразки мають рефрен. Це строфічні форми, де перший рядок побудований на основі п'ятискладового вірша, а рефрен складається з двох чотирискладників (*Павочка ходить* – нот. 3). Амбітус мелодії мінорного нахилу не перевищує квінти. Чотирискладовий рефрен витриманий у ритмі висхідного іоніка: Його мелодична інтонація розвиває другу фразу заспіву і представляє собою низхідний рух до ладової опори.

Типи на основі чотиридольного чотирискладника строфічної форми 44R44 представлені у вигляді мікстових типів з хоріямбом у рефрені – *Ой спасибі, синку, та й за вечеринку, Щедрий вечір, Добрий вечір*

² Книга була підготовлена в рамках проекту зі збереження елементу нематеріальної спадщини ЮНЕСКО «Козацькі пісні Дніпропетровщини».

³ Традиція гарно вбирати дівчину для певною мірою пасивної ролі Меланки існує вздовж правого берега Дніпра у Кіровоградській та Черкаській областях (див. статті О. Терещенка та Г. Пшенічкіної у цьому збірнику).

⁴ Так званий, «лівобережний» тип меланкового наспіву.

(

The first attempts to summarise early results of investigations on ritual features and their typological classification from melodic lines of local winter time calendar folk songs are presented in this article. The field work sources are taken from Dnipro river right bank regions, such as Verhniodniprovsk, Krynychky and Tomakivka.

The main repertoire preserved in the memory of contemporary local folklore performers contain children winter time calendar folk songs, such as one element kolyadky and schredrivky tunes, based on 3-part of 4-part rhythmic figures, as well as 6-part melodic strophes during the ritual of 'Melanka' walking. Adult winter time calendar folk songs repertoire is built on 4-part and 5-part stanza strophes with refrain or without it in mentioned above territories.

Key words: Ukrainian musical folklore, winter time rituals, kolyadka, schredrivka, Low Naddnipro-anshchyna, Dnipro region, melodic tunes, rhythm-types.

Типи зимових обрядових пісень Дніпропетровщини

№	Типи	Силабічна формула	Ритмічна формула	Назва або інципіт
1.	3 рефреном	44;P44	2222 2222 :4224:	<i>Ой спасибі, синку, та й за вечоринку</i>
2.		44 ² ;P44	2222 2222 :4224:	<i>Замітайте двори, застеляйте столи Там стояла в дядька берьоза</i>
3.		44;P 44 ²	1122 1122 :1122 1122:	<i>Ой у полі плужок оре</i>
4.		44 ² ;P4/44 ²	2222 2222 4224 :4224:	<i>Ой сів Ісус та й вечеряти</i>
5.		55;P44	11112 11112 :1122:	<i>Павонька ходить</i>
6.	Без рефрену	443 ²	2222 2222 224:	<i>Ой учора, вчора із вечора</i>
7.				<i>Ой на Йордані тиха вода стояла</i>
8.		55 ⁿ	11112 11112:	<i>А в полі в полі</i>
9.				<i>Ой в полі в полі</i>
10.		44 ⁿ	2222 2222:	<i>Пішов Христос слободою</i>
11.		33 ⁿ	222 222:	<i>Ой на річці на Йордані</i>
12.				<i>Щедрик, щедрик, щедривочка</i>
13.				<i>Коляд, коляд, колядин</i>
14.				<i>Коляд, коляд, колядниця</i>
15.		4 ⁿ	2222:	<i>Щедрівочка щедрувала</i>
16.				<i>Щедрик ведрик</i>
17.	6 ⁿ			121111:
18.		<i>Меланка, Меланка</i>		
19.		<i>Меланка ходила</i>		

Музичні приклади

1. щедрівка Томаківка: Виводове

♩ = 130

♩ = 80

2. колядка християнська, «рожествуння» Томаківка: Вищитарасівка

♩ = 120

Одна 1/4

Втрюх

3.

щедрівка дівчині

Томаківка: Кисличувата

♩ = 96 Гурт

Па-вонь-ка хо-дить пі-р'яч-ко ро-нить щед-рий ве-чір, доб-рий ве - чір.

4.

колядка християнська

Томаківка: Вищитарасівка

♩ = 96 Вдвох

Ой у - чо - ра, вчо-ра із ве - чо - ра, Син Бо-жий ро-дивсь
що ко - то - рий не - бой зем - лю со - тво-рив.

5.

колядка християнська

Томаківка: Виводове

♩ = 80 Solo

Ой на Йор-да - ні ти - ха во - да сто - я - ла,
А там Пре - чис - та сво - го си - на ку - па - ла.

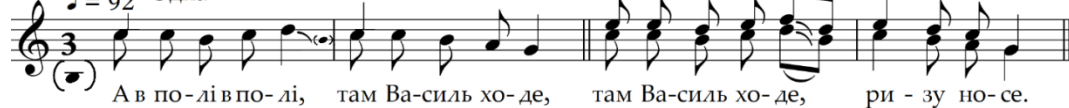
6.

щедрівка, засівання

Кринички: Світлогірське

♩ = 92 Одна

Всі

А в по-лі в по-лі, там Ва-силь хо-де, там Ва-силь хо-де, ри - зу но-се.

7.

колядка кантового походження

Томаківка: Виводове

♩ = 100 solo

Ой дай дів - ко во - ди пи - ти
зо - ло - ті ус - та о - кро-пи[ти].
Ой це як во - да не чис - та - я
з під гор піс - ку на - би - ра[є].
Ой це ж во - да пре - чис - та - я
а ти дів - ко не - чис - та[я].

8.

щедрівка дитяча

Томаківка: Виводове

$\text{♩} = 120$

Щед-ри - воч - ка щед - ру - ва - ла, да ви - кон - ця при - па - да - ла.

9.

Скандуючи:

щедрівка дитяча

Томаківка: Володимирівка (Високе)

$\text{♩} = 96$ Гурт

Па-вонь-ка хо-дить пі-р'яч-ко ро-нить щед-рий ве-чір, доб-рий ве - чір.

10.

Меланка (щедрівка)

Томаківка: Вицетарасівка

$\text{♩} = 160$

Ме(и)-лан - ка, Ме(и)-лан - ка, Ме(и)-лан - чи - на ма - ти.

Варіант:

11.

Меланка (щедрівка)

Кринички: Маломихайлівка

$\text{♩} = 180$ Гурт

Ме - лан - ка хо - ди - ла, Ва - сіль - ка про - си - ла.

12.

щедрівка

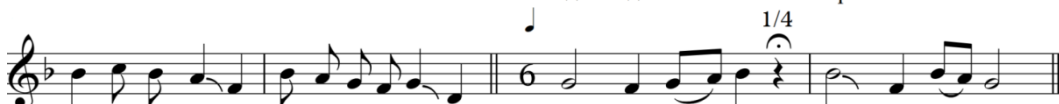
Кринички: Маломихайлівка

$\text{♩} = 100$

Одна

Там сто - я - ла в дя - дь - ка бе - рьо - за.

На тій бе-рьо-зі зо-ло-ті-ї гіл-ля. Щед-рий ве- чір, щед-рий ве - чір.